

Лілія ГРИНИК

аспірантка кафедри історії України

Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4077-0128>

e-mail: lilia_hrynyk@ukr.net

КРИЇВКА ЯК ФЕНОМЕН ДРУГОГО ДОМУ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (НА ПРИКЛАДІ ПРИКАРПАТТЯ)

Зазначено, що під час національно-визвольних змагань середини ХХ ст., а особливо в період радянської окупації, основним місцем укриття українських вояків були криївки – добре замасковані землянки. Проаналізовано особливості таких помешкань на Прикарпатті в 1944–1950-х роках. На основі невідомих і маловідомих джерел подано комплексну класифікацію криївок, а також характеристику їх основних етапів будівництва та правила перебування в них. Схарактеризовано екстремальні умови проживання українських вояків задля досягнення мети – створення Української самостійної соборної держави. Серед них виокремлено: ретельний вибір місця розташування, таємне будівництво, мінімальна кількість проживаючих, добре маскувані входи чи виходи, наявність найнеобхідніших речей, заборона гучно проводити вільний час та ін. Наголошено, що повсякденні труднощі не завадили українським націоналістам пристосуватися до реалій часу та, створивши широку мережу криївок на вказаній території, вести активну боротьбу з радянськими силовиками. Стверджено про те, що наявність великої кількості таких помешкань – свідчення усвідомлення усієї тогочасної складності ведення війни на Прикарпатті. Акцентовано увагу на тому, що криївки були другим домом для вояків, оскільки саме в них створювався побут, «будувались» відносини та продовжувалось «нормальне» життя. Констатовано, що при ретельному дотриманні всіх вимог конспірації такі помешкання були чи не найбезпечнішим місцем переховування та проживання, тим чинником, який уможливив продовження боротьби проти радянської влади. Вказано на необхідності продовження досліджень із метою цілісного встановлення локалізації таких помешкань на Прикарпатті, що в подальшому дасть змогу ширше висвітлити всі масштаби національно-визвольних змагань, а також особливості повсякденних практик вояків.

Ключові слова: ОУН, УПА, криївка, Прикарпаття, побут.

Сучасна українська історична наука щораз «вибухає» новими дослідженнями, однак реконструкція минулого крізь призму історії повсякдення активно «тримається на плаву» вже практично десятиліття. Зацікавлення вивченням матеріальних умов проживання та діяльності українських націоналістів, а також чинників, які на це впливали, знаходять вияв у працях науковців. Не втрачає актуальності й висвітлення цих же про-

блем у регіональному контексті, що спровоковано необхідністю виявлення територіальних особливостей і відмінностей перебігу того чи того періоду боротьби за Українську самостійну соборну державу (УССД) під час національно-визвольних змагань.

Говорячи про радянську дійсність на західноукраїнських землях у 1940–1950-х роках, кожен свідомий громадянин так чи так згадає про криївку. Відтак розуміємо, що маємо справу з чимось незвичним, особливим і неординарним – феноменальним, а відтак тим, що потребує детальнішого дослідження.

Дотичні до загального висвітлення проблеми проживання українських націоналістів під час національно-визвольних змагань роботи Івана Патриляка¹, Олександра Пагіря², Галини Стародубець³, Володимира Гінди⁴. Чимало досліджень для характеристики повсякдення націоналістів у Карпатському краї ОУН провів Василь Ільницький⁵. Регіональний аспект побутових умов українських вояків детально висвітлив Володимир Прокопов, проте регіон його досліджень виходить за межі моїх⁶. Так, окремої праці, присвяченої темі помешкань українських націоналістів Прикарпаття, – не виявлено. Заповнити цю прогалину має на меті ця розвідка.

Цілком очевидно, що умови, у яких доводилося вести боротьбу українським повстанцям, відрізнялися залежно від періоду національно-визвольних змагань, активності більшовиків в окремих регіонах чи можливості співпраці з місцевим населенням. На перший погляд може скластися цілком позитивне враження, читаючи, до прикладу, спогади 1944 р.: «... табір у Чорному лісі зробив на мене приємне враження. ... По обидвох боках потічка розташовані колиби, в яких сиділи повстанці. Деякі з них чистили зброю, взуття; деякі, збившись у гуртки, коло ватер, жартували; інші ж знову співали повстанських пісень. ... осторонь колиб стояла кухня»⁷. Проте

¹ Патриляк І. «Встань і борись! Слухай Вір...» українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1939–1960 рр. Львів: Часопис, 2012. 592 с.; Патриляк І. «Щоденний хліб» курсантів УПА: житлове, матеріально-технічне, продовольче та медичне забезпечення старшинських та підстаршинських шкіл УПА (1943–1944). *Український визвольний рух*. 2004. № 3. С. 246–259; Патриляк І. Простір підпілля. *Тиждень.ua*. 2011. 7 березня. URL: <http://tyzhden.ua/History/18067>

² Пагіря О. Повсякденне життя вояків УПА крізь призму усної історії. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка*. 2012. № 111. С. 41–43.

³ Стародубець Г. М. Генеза українського повстанського запілля: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 338 с.

⁴ Гінда В. «Криївка видавалася живим гробом». *Gazeta.ua*. 2011. 12 жовтня. URL: http://gazeta.ua/articles/history-journal/_kryivka-vidavalasya-zhivim-grobom/404288

⁵ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич: Посвіт, 2016. 696 с.; Ільницький В. Особливості облаштування побуту в умовах підпілля Карпатського краю ОУН: 1945–1954 рр. (за матеріалами Галузевого державного архіву Служби безпеки України). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2015. № 3. С. 34–39. Ільницький В. Використання підпіллями криївок у протистояннях із репресивно-каральною системою у Карпатському краї ОУН (1945–1954). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 8. С. 17–25.

⁶ Прокопов В. Ю. Повсякденне життя членів ОУН та вояків УПА на Закерзонні (1943–1947): дис. ... кан. іст. наук: 07.00.01 / Дніпровський нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпро, 2019. 262 с.

⁷ Чорний ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс), 1947–1950. Передрук підпільного журналу. Кн. 1: 1947–1948 / відп. ред. Є. Штендера, співред.

така ситуація тривала недовго. Зі зміною тактики боротьби у зв'язку з посиленням дій радянських силовиків і великими людськими втратами з метою збереження кадрів були проведені заходи щодо збереження підпілля. Вони головню були пов'язані з дотриманням вимог конспірації. Так, важливим випробуванням для вояків у тогочасних умовах боротьби постало забезпечення житлом.

Очевидно, постійного місця проживання не мали не лише стрільці, а й керівники. Націоналісти активно переховувались, що давало переваги: так вони конспірувались та убезпечували себе від розвідки, оскільки про місце перебування знали одиниці⁸. Різні природо-ландшафтні й архітектурні чинники, а також умови тогочасної дійсності, мали безпосередній вплив на хід будівництва, зовнішній вигляд помешкань та інтер'єр. Тому на сьогодні доводиться мати справу з різними типами криївок як основного виду місця проживання і діяльності українських націоналістів під час національно-визвольних змагань.

Класифікація криївок. З метою упорядкування та систематизації інформації про досить розгалужену систему криївок вважаю доцільною їх класифікацію на території Прикарпаття за такими критеріями:

територією розташування:

— лісові та гірські

Криївка «Клима» розміщувалася у лісному масиві поблизу с. Ясень Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл., збудована весною 1947 р. Мала форму квадрата площею близько 30 м². Покрівля була з кори. У цій одній кімнаті стояли стіл, ліжко, металева піч, зроблена з бочки від бензину, радіоприймач і друкарська машинка⁹. Криївка «Ганжі» розташовувалася поблизу с. Микуличин цієї ж області, на схилі г. Цапул¹⁰.

— у помешканнях місцевого населення

Криївка «Козака» розміщувалася між с. Угринь Середній та Угринь Старий (тепер – Середній Угринів і Старий Угринів Калуського р-ну Івано-Франківської обл.) під підлогою одного з будинків, який, порівняно з іншими, мав гірший стан й вигляд (критий соломною, без сіней). Вхід до бункера був біля пічки, закривався дерев'яними люками, присипаними глиною, бо підлога в будинку була такою ж. У середині – оббитий дошками¹¹. Облаштоване помешкання підпільників було і в с. Орів (тепер – Дрогобицького р-ну Львівської обл.). Криївка також розташовувалася під підлогою в одному з будинків, однак вхід до неї – через дахове приміщення між основною та спеціально добудованою стіною¹².

— на території релігійних споруд

У м. Рудки (тепер – Самбірського р-ну) сховище розміщувалося у банній частині церкви. Вхід у криївку мав розмір 30×50 см і закривався дерев'яною дверкою, добре

П. Потічний. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1987. 272 с. (Літопис Української повстанської армії; т. 3).

⁸ Демид зізнання. *Приватний архів В. Ільницького*. Арк. 10.

⁹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 5. Спр. 67448. Т. 1. Арк. 49–50.

¹⁰ Там само. Арк. 75.

¹¹ Там само. Арк. 72–73.

¹² ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 440. Т. 8. Арк. 14.

завоскованою. Вояки спали на дошках, критих сіном, а з побутових речей мали посуд, одяг, швейні приладдя, друкарську машинку та продукти харчування¹³. У с. Стопчатів Яблунівського р-ну (тепер – Косівського р-ну Івано-Франківської обл.) також у банній частині була облаштована криївка для місцевих вояків. Вхід до неї забезпечувала мотузкова драбина, яка за необхідності входу чи виходу опускалася. Священник та дяк інформували підпільників щодо ситуації в селі й забезпечували продуктами¹⁴.

способом будівництва:

— риті (довбані)

— розкопувані¹⁵

типом будівництва:

— однокімнатні

— багатокімнатні

Багатокімнатні криївки здебільша передбачали приміщення для проживання та зберігання продуктів¹⁶. Вони зазвичай з'єднувались підземним ходом¹⁷.

призначенням:

— місця проживання чи переховування

У таких заборонялося зберігати будь-які інші предмети, які не є речами першої необхідності для проживання¹⁸.

— для проведення сходин чи зустрічей

— лікарні

Оснащені всім необхідним для лікування. У такому пункті мало перебувати до двох хворих, санітарка та двоє членів-підпільників, які споруджували цю криївку – виконували роль охорони. Крім того, призначався провідник, який забезпечував навчання, а референти Українського Червоного Хреста (УЧХ), відповідали за дотримання норм моралі¹⁹.

— друкарні, бібліотеки

Були осередком діяльності референтури пропаганди. На зимовий період рекомендували кожну забезпечити 20–25 тис. аркушами, 1,5–2 тис. – для копіювання, фарбою, друкарськими машинками й основними лозунгами²⁰. Такі, наприклад, розташовувались у с. Медвежа Дрогобицького р-ну Львівської обл., де випускали журнал «Самостійник»²¹; у с. Довге Підбузького р-ну (тепер – Довге-Гірське Дрогобицького р-ну Львівської обл.) у будинку директора школи В. Деленка більшовики виявили криївку між стінами й підлогою будинку. Тут вилучили понад тонну націоналістичної

¹³ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 33. Арк. 73–74.

¹⁴ Там само. Т. 53. Арк. 70.

¹⁵ Там само. Т. 17. Арк. 95.

¹⁶ ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 57143. Арк. 16.

¹⁷ ГДА СБУ. Ф. 11. Спр. 75386 фп. Т. 1. Арк. 31.

¹⁸ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 28. Арк. 70.

¹⁹ Там само. Арк. 23–24.

²⁰ Там само. Арк. 24.

²¹ Спогади Тимишина Миколи про життя та діяльність «Нечая» та націоналістичного руху в с. Нагуєвичі за 1939–1954 роки. *Архів Центру досліджень визвольного руху*. Ф. 11. Т. 29. Арк. 20.

літератури та устаткування для видання різних матеріалів. Усю продукцію виготовлено на замовлення Дрогобицького окружного проводу ОУН²².

— господарські

Переважно склади із продуктами чи іншими необхідними матеріалами. Зазвичай вони розташовувались на господарстві місцевого населення. Так, наприклад, у с. Лукавиця Самбірського р-ну Львівської обл. у сараї Івана Погути більшовики виявили дві ями, де зберігалось пшоно, житнє борошно, ячмінь, сухарі, кава та цукор. Такі ж сховища були на подвір'ї Юрія Юзифовича й Миколи Даниляка²³.

— архіви

Зберігалися документи. Підпільники розуміли, що в будь-який момент можуть потрапити до рук ворога, тому наголошували на зашифруванні матеріалів або ж їхньому знищенні відразу після використання. Доступ до такої криївки мав бути легким, щоб на шляху не залишалось слідів, а саме приміщення – сухе, щоб не нищилися документи. Суворо заборонялось їх робити у приміщеннях, де мешкають вояки, або з предметами, які містять відомості ідентифікації підпільників²⁴.

статусом:

— залежні від місцевого населення

— незалежні²⁵.

Так, можна говорити про ретельну підготовку до успішного проведення боротьби за УССД, а велика кількість видів помешкань – свідчення усвідомлення її складності та максимального пристосування до будь-яких умов ведення війни на Прикарпатті.

Вимоги до криївок. Переховування як один з основних чинників успішного існування підпілля створювало необхідність широкої мережі криївок – замаскованих землянок. Здебільша їх споруджували для проживання на зимово-весняний період. Тому вже з літа оунівці одержували накази, у яких мовилося про підготовку помешкання на зиму. Так, рекомендувалось, щоб підпільники жили трійками та забезпечили себе двома місцями проживання²⁶. З метою конспірації щодо будівництва висувались значні вимоги. Зокрема, закликали тримати в суворій таємниці будову й місце розташування, спосіб копання, а особливо – маскування і входи. Це мало залишатися таємницею і для інших учасників підпілля. Важливо було замаскувати й вириту землю, щоб не привертала уваги²⁷. Про криївку мали знати лише ті, хто там переховувався.

На практиці це могло виглядати так: якщо група вояків облаштовує криївку неподалік річки, щоб мати легкий доступ до води, то серед інших підпільників їм варто говорити про те, що вони важко працюють і копають 10-метровий колодязь безпосередньо у сховищі. Так, факт розташування їхнього схову близько водойми відразу буде відкинутий. У випадку, якщо хтось інший із членів підпілля дізнається про місце розташування укриття, його треба долучити до групи або ж тримати під

²² ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 77. Арк. 171–173.

²³ Там само. Спр. 443. Т. 4. Арк. 47, 63.

²⁴ Там само. Спр. 376. Т. 59. Арк. 54.

²⁵ Там само. Спр. 372. Т. 17. Арк. 99.

²⁶ Там само. Т. 62. Арк. 67.

²⁷ Там само. Т. 17. Арк. 15.

контролем²⁸. Строго регламентувалась і чисельність тих, хто проживав, – заборонялося велике скупчення людей. У криївці могло проживати від 3 до 5 вояків. За безпеку відповідали зверхники або відповідні особи, яким доручено таку справу²⁹.

Поширеним серед підпільників був алгоритм процесу спорудження криївки. Він передбачав такі етапи:

1. Підбір місця для будівництва.
2. Підготовка будівельного матеріалу та знаряддя.
3. Будова.
4. Перебування³⁰.

Підбір місця для будівництва

Очевидно, весь процес починався з вибору місця для розташування криївки. Найкраще для цього підходили лісові масиви. Однак тут підпільникам треба було провести ретельну роботу. Обираючи ліс, найперше звертали увагу на його «вік»: не старий, бо в зимовий період могли проводити технічну вирубку, що грозило розконспірацією; не молодий, бо місцеве населення часто навідуватиметься до нього по матеріал для господарства. Так, для будівництва криївки годилися лісові масиви середнього віку, а відтак – досить густі³¹. Потрібно розуміти, що цих рекомендацій дотримуватись не завжди вдавалося, оскільки важливим чинником ставали особливості кожної місцевості. Проте найголовнішим правилом залишалось, щоб на території не була поширена діяльність радянської агентури³².

Наступний крок – оцінка території, оскільки поряд не могли розташовуватися пасовища, сінокоси, поляни, грибні місця чи будь-які інші, які привертали б увагу мешканців. Також криївки не споруджували у глухих, віддалених від поселень масивах, бо місцеве населення було практично єдиним джерелом постачання продуктів та інформування щодо загальної ситуації в регіоні. Тому розміщували неподалік облаштованих сховищ із продуктами, щоб мати до них легкий доступ. Рекомендували також місце на схилі, який забезпечував добре стікання дощової води³³. Важливий момент – наявність легкого доступу в будь-який час. До прикладу, щоб під час приходу вояків не гавкали надто голосно собаки чи в місячні ночі не було надто видиме місце. Основна умова підбору території – розпорошеність – споруджувати криївки далеко одна від одної, оскільки це змушувало радянську агентуру докладати більше зусиль до пошуку³⁴.

У гірській місцевості заборонялось споруджувати закриту криївку де завгодно. Обов'язково наголошували на близькому розташуванні до джерел. За їх наявності криївку облаштовували буквально за 100 м, оскільки викопати у сховищі колодязь самотужки в таких умовах було неможливо.

Не менш поширене явище на Прикарпатті – спорудження криївок на території помешкання місцевих мешканців. Однак спершу треба було переконатись у врівно-

²⁸ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 2. Арк. 213–214.

²⁹ Там само. Спр. 376. Т. 28. Арк. 70–71, 119.

³⁰ Там само. Спр. 372. Т. 17. Арк. 92.

³¹ Там само. Т. 16. Арк. 162.

³² Там само. Т. 17. Арк. 92.

³³ Там само. Т. 16. Арк. 162.

³⁴ Там само. Т. 17. Арк. 93.

важеності господарів, звернути увагу на їхню морально-ідеологічну стійкість, впевнитись, що вони не люблять гроші й інші матеріальні цінності, а тоді провести для них інструктаж. Зокрема, повідомити про поведінку у випадку обшуку чи контакту з ворогом, а також про основний обов'язок – контроль за добрим маскуванням входів до криївки. Заборонялось споруджувати в людей, до яких часто заходять сторонні люди, до прикладу, у ремісників чи тих, що організують вечорниці. Треба було віднайти таких господарів, у яких ворог не зміг би розпізнати помешкання вояків³⁵. Варто наголосити й на перевагах тих криївок, які забезпечували кращий доступ до продуктів чи якісніше харчування, які воякам надавали господарі³⁶.

Підбір матеріалів і знарядь для будівництва

Наступний крок – підбір матеріалів і знарядь для будівництва. З метою кращої конспірації їх заготівля розпочиналася на кілька місяців швидше. Весь процес проходив безшумно та максимально таємно від місцевого населення. Люди, які допомагали з матеріалом (купували чи перевозили), перебували під постійним контролем. Цю справу заборонялось доручати тим мешканцям, які вже були залучені до масової роботи: проводили заготівлю продуктів чи здійснювали збір коштів, оскільки шанси на їх викриття ставали високими. Найбільш поширений матеріал – дошки, стовпи та цвяхи, а серед знарядь – лопати, джогани, тачки й ін. Усе необхідне доставляли до визначеного місця винятково в нічний час. Здебільша переносили на плечах, рідше – на возах. Візниками не могли бути цивільні – лише самі підпільники³⁷.

Будова та вигляд криївки

Вигляд криївки відповідно до часу будівництва, умов і потреб зазнавав змін. Так, наприклад, спершу укриття на зимовий період споруджували з вікнами та дверима, щоб можна було вийти за потреби. Вже з 1950-х років бачимо будівництво закритих підземних із люками. Усередині стіни облаштовували деревом, як і покрівлю³⁸.

Для будівництва вибирали оптимальний час, коли діяльність радянських спецслужб у цій місцевості була мінімальною. З цієї метою вояки проводили розвідувальні роботи. Розпочинали спорудження криївки із призначення стійкового – підпільника, до обов'язків якого входило контролювати місце будівництва, щоб ніхто випадково на нього не натрапив чи цілеспрямовано не дізнався. Він не мав привертати до себе уваги, тому наголошувалося на добрій конспірації. У випадку виявлення будь-яких підозрілих обставин він зобов'язувався повідомляти працівників. Якщо будівництво відбувалося на території проживання цивільних, а шум неможливо приховати, господарі мали проводити будь-які інші ремонтні роботи в помешканні, щоби зменшити підозри в сусідів. З цієї ж метою проведення будь-яких гучних робіт повинно було відбуватися у вітряну та дощову погоду. На будівництво криївки серед населення мало витратитись не більше двох діб. Тому таке помешкання зазвичай займало невелику площу³⁹.

Не менш важливо було забезпечити опалення в зимовий період, що могло відбуватися двома способами: за допомогою примусів і паління дровами в металевих

³⁵ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 17. Арк. 15, 92–93.

³⁶ Там само. Ф. 6. Спр. 57143. Арк. 26.

³⁷ Там само. Ф. 13. Спр. 372. Т. 17. Арк. 94–95.

³⁸ Там само. Т. 16. Арк. 164–165.

³⁹ Там само. Т. 17. Арк. 95.

печах – усе залежало від особливостей розташування помешкання. Це спричиняло нові труднощі, оскільки дим сприяв розконспірації. Так, наприклад, сталось із криївкою групи «Хмара», що розташовувалась у лісному масиві хут. Лавки Підбузького (тепер – Дрогобицького) р-ну Дрогобицької (тепер – Львівської) обл. Більшовицькі силовики, обшукуючи ліс, виявили добре замасковану землянку, з труби якої ішов дим⁴⁰. Велику увагу приділяли монтажу вентиляційних труб. Через них у помешкання мала потрапляти необхідна кількість повітря, але вони не повинні були привертати до себе уваги. Для правильного кріплення рекомендацій не було. Основну роль тут відігравали винахідливість будівничих та особливості місцевості⁴¹.

Справжнім випробуванням залишалась утилізація викопаної землі чи глини. Її рекомендували виносити в мішках чи відрами, а на новому місці – добре замаскувати. У самій криївці глину треба було добре втрамбувати⁴².

Найбільш складний час проживання у криївці – зима. Її на цей період готували заздалегідь, як і продукти. Особливість таких помешкань – їх споруджували як простору кімнату з місцем для викидання сміття – ямою. Вхід рекомендували робити дещо іншим – мав бути довшим і забитим спеціальними подушками, щоб не топився сніг. З цією ж метою закликали робити подвійні стелі чи давати додатковий шар бляхи, а також у середині підтримувати не надто високу температуру повітря. У морозяну ранкову пору – закривати будь-яким підручним матеріалом вентиляційні труби, щоб не було видно пари⁴³.

Перебування у криївці

Після закінчення будівництва тут можна було мешкати. Залежно від місця розташування мали особливості. Так, наприклад, у криївці, що розташовувалась серед цивільних, мусіли перебувати цілий день. Лише в нічний час із неї дозволялось виходити, проте заборонялось перебувати довгий час поряд. Проживаючи в такій у с. Ямниця (тепер – Івано-Франківський р-н Івано-Франківської обл.), вояки пригадують, що після сніданку на цілий день переховувались, а «пізно пополудні ми вийшли із криївки і подякували Богові, що врешті сидження в криївці скінчилося. Нам той день здавався роком, бо ми до криївки не привикли»⁴⁴. Воякам, які мешкали у криївках, що розташовувались у лісах, горах чи полях, здебільша дозволялось виходити в будь-який час доби (якщо дозволяли умови). Також важливо було щоразу змінювати шлях, щоб не утворювати стежок. Незалежно від місця розташування криївки, заборонялось голосно розмовляти, співати, влаштовувати гучні забави⁴⁵.

Вояки старалися не порушувати вказівок щодо чисельності проживання. Проте відомо про випадки спільного перебування чоловіків і жінок: «... нас було четверо. Найстарший тато – 33 роки, Оресту – 28, його нареченій Юстині з Богородчан – 18.

⁴⁰ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 440. Т. 8. Арк. 29.

⁴¹ Там само. Спр. 372. Т. 17. Арк. 95.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. Арк. 102–103.

⁴⁴ Група УПА «Говерля». Кн. 2: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / упоряд. П. Содоль. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1992. С. 101. (Літопис Української повстанської армії; т. 19).

⁴⁵ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 17. Арк. 96–102.

Вона була вже на п'ятому місяці. Четвертий називався Василь»⁴⁶. Відповідно такі криївки мали особливості. До прикладу, задля зручності й комфорту для жінок облаштовували окремі простір у кімнаті, відгороджений ширмою⁴⁷.

Щодо речей, то їх мінімальна кількість була обов'язковою. Зрозуміло, одяг і продукти, крім того, дозволялось кілька книг, але не ціла бібліотека, так само з коштами – невелика сума для індивідуальних потреб, але не ціла каса, зброя – лише та, якою користуються, а не цілі магазини⁴⁸. Їх мали зберігати лише в металевих бідонах (переважно з-під молока) або ж у великому скляному посуді (бутлях). Не рекомендували тримати харчі з вираженим запахом⁴⁹. Заборонялося зберігати речі у відкритих місцевостях, оскільки це сприяло розконспірації⁵⁰.

Важливим викликом залишалось забезпечення продуктами. Воно могло відбуватися тільки двома шляхами: безпосередньо (підпільники особисто збирали серед населення) та посередньо (збір від легальників на мертвих пунктах); доставка продуктів місцевим населенням до криївки – суворо зборонялася⁵¹. У Карпатських умовах про це потрібно було дбати завчасно, бо перебування в землянці могло тривати і до шести місяців – саме на стільки затягувався зимовий період. Підтвердження цього – книга «Півроку під землею» провідника Дрогобицького окружного проводу ОУН Володимира Фрайта («Жар», «Карб», «Владан» та ін.). Уся складність підтверджується і тим, що, покинувши криївку, воякам було складно дивитися та перебувати на сонці, свіже повітря для них видавалося чимось надзвичайним. «Наземне» життя потребувало пристосування, яке могло в будь-який час закінчитись смертю.

Отже, з метою успішної боротьби за УССД українські націоналісти змушені були проживати в екстремальних умовах, бо лише так можна схарактеризувати всі вимоги конспірації та зазначені умови життя. Проте це не завадило їм пристосуватися до таких реалій часу та, створивши широку мережу криївок на території Прикарпаття, вести активну боротьбу з радянськими силовиками. Цьому сприяли природо-ландшафтні умови, а також позитивне ставлення місцевого населення до українських націоналістів загалом і національно-визвольного руху зокрема. Різні види криївок, а також детальне продумування їхнього внутрішнього наповнення з наявністю практично всіх необхідних зручностей – свідчення високої майстерності та винахідливості. Варто розуміти й те, що при ретельному дотриманні всіх вимог криївки були чи не найбезпечнішим місцем переховування та проживання, чинником, який уможливив продовження боротьби проти радянської влади. Однак увесь трагізм у тому, що при найменшій помилці вони швидко перетворювалися на братські могили. Водночас відкритою на сьогодні залишається проблема їх чисельності на Прикарпатті, яка б

⁴⁶ УПА: спогади, документи / за ред. Ю. Мицик. Київ: ПП «Фоліант», 2016. С. 141.

⁴⁷ Льницький В. Особливості облаштування побуту в умовах підпілля Карпатського краю ОУН: 1945–1954 рр. (за матеріалами Галузевого державного архіву Служби безпеки України). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2015. № 3. С. 37.

⁴⁸ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 59. Арк. 36; Там само. Спр. 372. Т. 17. Арк. 70.

⁴⁹ Там само. Спр. 372. Т. 17. Арк. 101.

⁵⁰ Там само. Арк. 49.

⁵¹ Там само. Арк. 102.

допомогла увявити й відтворити всі масштаби підпільної боротьби та тогочасні реалії повсякдення.

REFERENCES

Hinda, V. (2011, Zhovten 12). «Kryivka vydavalasia zhyvym hrobom». *Gazeta.ua*. Retrieved from http://gazeta.ua/articles/history-journal/_kryivka-vidavalasya-zhivim-grobom/404288 [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V. (2014). Vykorystannia pidpilnykamy kryivok u protystoianniakh iz represyvno-karalnoiu systemoiu u Karpatskomu krai OUN (1945–1954). *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 8, 17–25 [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V. (2015). Osoblyvosti oblashtuvannia pobutu v umovakh pidpillia Karpatskoho kraiu OUN: 1945–1954 rr. (za materialamy Haluzevoho derzhavnoho arkhivu Sluzhby bezpeky Ukrainy). *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 3, 34–39 [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V. (2016). *Karpatskyi krai OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945–1954)*. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].

Mytsyk, Yu. (Ed.). (2016). *UPA: spohady, dokumenty*. Kyiv: PP «Foliant» [in Ukrainian].

Pahiria, O. (2012). Povsiakdenne zhyttia voiakiv UPA kriz pryzmu usnoi istorii. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia*, 111, 41–43 [in Ukrainian].

Patryliak I. (2011, Berezen 7). Prostir pidpillia. *Tyzhden.ua*. Retrieved from <http://tyzhden.ua/History/18067> [in Ukrainian].

Patryliak, I. (2004). «Shchodennyi khlib» kursantiv UPA: zhytlove, materialnotekhnichne, prodovolcheta medychne zabezpechennia starshynskykh ta pidstarshynskykh shkil UPA (1943–1944). *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 3, 246–259 [in Ukrainian].

Patryliak, I. (2012). «Vstan i borys! Slukhai Vir...» ukrainske natsionalstychne pidpillia ta povstanskyi rukh 1939–1960 rr. Lviv: Chasopys [in Ukrainian].

Prokopov, V. (2019) *Povsiakdenne zhyttia chleniv OUN ta voiakiv UPA na Zakerzonni (1943-1947)* [Everyday life of OUN members and UPA soldiers in Zakerzon (1943–1947)] (*Candidate's thesis*). Dnipro [in Ukrainian].

Shtendera, Ye. (Ed.). (1987). Chornyi lis: vydannia komandy Stanislavskoho taktychnoho vidtynka UPA, 1947–1950 roky (Vol. 1). Toronto; Lviv: Litopys UPA [in Ukrainian].

Sodol, P. (Comp.). (1992). *Hrupa UPA «Hoverlia» (Pt. 2)*. Litopys Ukrain'skoi Povstanskoii Armii (Vol. 19). Toronto; Lviv: Litopys UPA [in Ukrainian].

Starodubets, H. (2008). *Geneza ukrainskoho povstanskoho zapillia [The genesis of the Ukrainian insurgent stronghold]*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

Lilia HRYNYK*PhD Student Department of History of Ukraine
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University**ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4077-0128>,**e-mail: lilia_hrynyk@ukr.net***KRYIVKA AS A PHENOMENON OF THE SECOND HOME FOR UKRAINIAN NATIONALISTS (ON THE EXAMPLE OF PRYKARPATTIA)**

It is noted that during the national liberation struggles of the 20th century, and especially during the Soviet occupation, the main place of residence of Ukrainian soldiers were hiding places named «kryivka» – well-disguised dugouts. Traits of such dwellings in Prykarpattia in 1944–1950 are analyzed. Based on the unknown and little-known sources, the complex classification of hiding places, and also the characteristics of basic stages of construction and rules of staying in them are given. The extreme living conditions of Ukrainian soldiers to achieve the goal – the creation of the Ukrainian Independent United State are characterized. Among them: careful choice of location, secret construction, minimum residents, good camouflage of the entrance or exit, the availability of the most necessary things, the prohibition on loud leisure, etc. It was emphasized that everyday difficulties did not prevent Ukrainian nationalists from adapting to the realities of the time and, having created a wide network of hiding places in the mentioned territory, to wage an active struggle against the Soviet security forces. It is claimed that the presence of a large number of such dwellings is evidence of awareness of the complexity of the war in Prykarpattia at that time. Emphasis is placed on the fact that the hideouts were the second home for the soldiers because it was in them that life was created, relationships were «built», and the «normal» life of the soldiers continued. It is stated that, in strict compliance with all the requirements of the conspiracy, such apartments were perhaps the safest place to hide and live, the factor that made it possible to continue the struggle against Soviet rule. The need to continue research in order to comprehensively establish the location of such dwellings in Prykarpattia is indicated. This will further cover all the scales of national liberation struggles, as well as the features of the daily practices of soldiers.

Keywords: OUN and UPA, kryivka, Prykarpattia, everyday life.